ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У 40—50-х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

Свістельник І.Р., Львівський державний університет фізичної культури

Анотація. У статті розглядається розвиток системи вищої фізкультурної освіти як самостійної освітньої галузі та її інформаційного забезпечення.
Ключові слова: вища фізкультурна освіта, інформаційне забезпечення.

Актуальність. Як самостійна освітня галузь вища фізкультурна освіта сформувалася у першій чверті XX століття, коли були створені спеціалізовані фізкультурно-спортивні ВНЗ. Одночасно формувалося інформаційне забезпечення, яке протягом тривалого часу розвивалося синхронно з розвитком спортивної науки та практики.

Мета дослідження — дослідити розвиток системи вищої фізкультурної освіти та її інформаційного забезпечення у 40—50-х рр. XX ст.

Матеріали дослідження. У повоєнні роки в Москві за наказом Управління навчальними закладами Всесоюзного комітету у справах фізичної культури і спорту СРСР була створена комісія для перегляду роботи навчальних закладів фізкультурного профілю, їхніх навчальних планів та програм. Комісія визначила головним завданням покращення чинних програм та розробку низки матеріалів для підвищення якості навчального процесу в інститутах фізичної культури. Були проаналізовані програмно-методичні основи вищої фізкультурної освіти та сформовані основні вимоги — узгодити зміст вищої фізкультурної освіти з новими вимогами фізкультурної роботи в країні. Був чітко визначений профіль студента-випускника, який закінчував фізкультурний ВНЗ: педагог-викладач фізичної культури вищої кваліфікації, який володіє загальною та спеціальною теоретичною підготовкою, основними видами гімнастики, спорту, ігор, педагогічною майстерністю та досвідом фізкультурної роботи. Одночасно студент за час навчання мав досконало оволодіти обраною спеціальністю, постійно вдосконалювати свої знання, культурні навички, мати педагогічний такт і витримку, глибоко засвоїти правила моральної поведінки. Було визначено, що ВНЗ фізкультурного профілю є педагогічними навчальними закладами з яскравою, своєрідною специфікою і вимоги до педагога фізичної культури мають бути вищими, ніж до студента будь-якого іншого педагогічного ВНЗ [1].

У науково-дослідній сфері велику увагу почали приділяти самостійній роботі студентів, було введено дві обов'язкові курсові роботи: на третьому курсі (її пов'язували з практикою в школі) та четвертому курсі (була пов'язана з практикою у ВНЗ). Поряд з тим було запропоновано створювати спортивні клуби при інститутах фізичної культури, завдання яких полягали у сприянні досягненню педагогічної та спортивної майстерності студентів за спеціальними педагогічними дисциплінами.

Після Другої світової війни кількість ВНЗ фізкультурного профілю збільшилася. 1944 року Державний інститут фізичної культури України з Харкова перебазувався до Києва. До 1946 року цей інститут був єдиним закладом вищої фізкультурної освіти Української РСР. 1946 року на теренах Західної України на базі Львівського технікуму фізичної культури був утворений Львівський державний інститут фізичної культури. Заснування навчального закладу у Львові було закономірним результатом бурхливого розвитку спорту в регіоні. Оскільки Львівський державний інститут фізичної культури як навчальний заклад лише формувався, значну допомогу в організації навчальної та спортивної роботи надали Московський, Ленінградський та Київський інститути фізичної культури (останній був перейменований у зв'язку з утворенням Львівського інституту фізичної культури). Інформаційне забезпечення новостворених інститутів України здійснювалося лише 4500 інформаційними джерелами у Києві [2] та 500 у Львові.

У повоєнні роки значно зросли вимоги до забезпечення галузі фізичної культури і спорту новою актуальною інформацією — фізична культура і спорт вважалися справою державної ваги. Особливої уваги вимагало інформаційне забезпечення пріоритетних напрямків розвитку галузі: масового використання фізичної культури як засобу зміцнення здоров'я населення й активного відпочинку, фізичного виховання дітей та юнацтва, організації

фізичної культури і спорту в школах, технікумах та ВНЗ. Визначилася тематика наукових досліджень, зорієнтована на підвищення якості викладання та спортивної майстерності. Збільшилася кількість методичних праць з окремих видів спорту.

Розвиток вищої фізкультурної освіти був пов'язаний із формуванням наукових шкіл, і зокрема на заході України. Так, значний внесок у розвиток науки мали методичні дослідження провідних учених Львівського державного інституту фізичної культури: Ю.Г. Сосіна — «Ефективний метод запису швидкості пересування плавця», Д.І. Оббаріуса — «Методика тренування спринтера на похилій біговій доріжці», П.Т. Собенка — «Методика тренування альпіністів на штучній скелі», В.О. Андрієвського — «Аналіз типових помилок у фехтуванні і методика їх усунення», Г.В. Кушніра — «Методика плавання на грудях», В.М. Тіпакова — «Гімнастика стрибуна з жердиною».

Однак у повоєнні роки виявилося, що ВНЗ фізкультурного профілю не отримали жодної ґрунтовної наукової праці з питань фізичного виховання і спорту [3]. Наукові конференції, проведені у цей період, лише окреслили коло актуальних проблем фізкультурного руху, серед яких найбільш складною проблемою було наукове обґрунтування питань теорії фізичного виховання, методики фізичного виховання, історії фізичної культури, педагогіки. Бракувало навчальних та наукових видань. У зв'язку з цим постала проблема організації інформаційного забезпечення з усіх основних теоретичних і практичних дисциплін, створення інформаційних видань навчального спрямування, які б відображали останні здобутки тогочасної науки та підвищували якість навчально-виховної роботи. Це стало пріоритетом наукової роботи.

Наприкінці 1947 року Всесоюзний комітет у справах фізичної культури і спорту зобов'язав Управління навчальними закладами протягом 1948 року переглянути підручники та навчальні посібники, які використовувались в навчально-тренувальному процесі ВНЗ фізкультурного профілю. Було поставлено вимогу обов'язково рецензувати навчальну літературу у процесі її видання. Це завдання покладалося на Центральний та Ленінградський науково-дослідні інститути фізичної культури і Московський, Ленінградський, Грузинський та Білоруський інститути фізичної культури. Саме ВНЗ фізкультурного профілю мали дати оцінку придатності підручника чи навчального посібника для навчально-тренувального процесу, відповідності його змісту тогочасним вимогам педагогічної науки [4]. Особливо це стосувалося підручників з видів спорту. Всесоюзний комітет у справах фізичної культури і спорту вважав, що навчальна та спортивна література, видана до війни, у сучасних умовах застаріла та мала істотні хиби. Критики зазначали факти схиляння перед зарубіжними спортивними авторитетами, високої оцінки зарубіжного спорту, що було неприпустимо у повоєнні роки. Об'єктом прискіпливого розгляду стали книги з боксу авторів К.В. Градополова, К.І. Непомнящего та Б.С. Денисова. Незважаючи на створення у цих навчальних виданнях радянської системи методики навчання, техніки боксу, тактики наступу та розвиток наукової школи боксу їхнім авторам закидали перебільшення ролі та значення зарубіжного боксу, що нібито нівелювало радянську школу боксу і виглядало, як активна пропаганда професійного боксу далекого зарубіжжя.

Кафедри педагогіки, психології, фізіології та анатомії ВНЗ фізкультурного профілю скеровували на здійснення наукових досліджень у галузі спорту, на комплексне дослідження спортивної техніки, тактики, методики тренування; особливого значення мали набути експериментальні дослідження.

Наприкінці 1948 року вперше вводиться заочна форма навчання для підготовки фахівців з фізичної культури і спорту. Відповідно головним завданням стає своєчасне інформаційне забезпечення кожного заочника необхідними навчальними матеріалами: програмами з усіх дисциплін навчального плану, методичними розробками, підручниками та навчальними посібниками. Велику роль в інформаційному забезпеченні заочної форми навчання відіграло видавництво «Физкультура и спорт».

1949 року вперше постало питання пропаганди фізичної культури і спорту. Особливе місце у цій пропаганді належало друкованим виданням. Вважалося, що газета «Советский спорт», видавництво «Физкультура и спорт», науково-методичний журнал «Теория и практика физической культуры» повинні у своїй діяльності особливу увагу приділяти пропаганді фізичної культури і спорту. Наголошувалося, що мало друкується книг, які популярно розповідають про досягнення спорту та розвиток фізичного виховання; мало інформаційного матеріалу, який у доступній формі висвітлював би значення фізичної культури для зміцнення здоров'я людини, роль фізичної культури в організації відпочинку, фізичного виховання в сім'ї, фізичної культури школярів, жінок тощо. З'ясувалося, що необхідно видавати якомога більше наукової, науково-популярної, навчальної та масової літератури цього напрямку. Бракувало літератури про спорт для дітей, невеличких брошур, які б розповідали про життя відомих спортсменів, розкриваючи їхні моральні якості та патріотизм. Видання такої літератури мали здійснювати навчальні та науково-дослідні інститути фізичної культури, кваліфіковані авторські колективи яких були досить глибоко знайомі з проблемою.

1949 року при Центральному державному науково-дослідному інституті фізичної культури ство-

рюється Центральний фонд рукописів науково-дослідних та науково-методичних праць, виконаних в інститутах фізичної культури, каталогів виданих брошур та літератури з фізичної культури і спорту, а також анотацій і тез усіх дисертацій, захищених в інститутах фізичної культури. Це давало можливість чітко відстежувати розвиток спортивної науки. Весь зібраний матеріал групували у такі розділи: теорія та методика фізичного виховання, історія фізичної культури, методика фізичного виховання в школі і ВНЗ, методика і техніка спорту, фізіологія фізичних вправ і спорту, проблеми лікарського контролю та лікувальної фізичної культури.

У 50-х роках XX ст. з розвитком поглиблених наукових досліджень (організацією перших груп здоров'я, розробленням найбільш раціональних методик занять для осіб середнього та похилого віку, дослідженням ролі фізичного тренування у профілактиці найбільш поширених захворювань, особливо серцево-судинних, тощо) відбулося значне збільшення обсягів інформаційних видань спортивної, медико-біологічної тематики. Фахові інформаційні джерела були різноманітними за тематико-типологічними характеристиками: навчального призначення, для масового читача, для фахівців галузі фізичної культури і спорту, науково-популярного характеру. Найбільше інформаційних джерел видавалося з окремих видів спорту: з'явилися ґрунтовні підручники з легкої атлетики, гімнастики, альпінізму, водного поло, боротьби самбо. Галузеві інформаційні ресурси на той час узагальнювали досвід вітчизняної науки та практики, відображали новітні досягнення спорту. Саме у цей час створено оригінальні підручники та посібники, авторами яких були провідні вчені та фахівці, заслужені тренери, знані спеціалісти спорту, видатні спортсмени [5]. Навколо рукописів підручників та навчальних посібників розгорталися творчі наукові дискусії, які характеризувалися принциповою критикою та висвітлювалися у спортивній періодиці — науково-методичному журналі «Теория и практика физической культуры».

Збільшуються фонди бібліотек ВНЗ фізкультурного профілю: одночасно з формуванням масивів навчальної, наукової інформації в навчальних закладах Російської РФСР поповнюються фонди бібліотек вищої фізкультурної освіти Української РСР. Інститути фізичної культури Києва та Львова плідно працюють на ниві наукових досліджень. Так, 1958 року виходить друком монографія «Теорія і практика дослідження контрольних психічних процесів у спортсменів» викладача кафедри педагогіки і психології Львівського державного інституту фізичної культури Я.І. Цурковського, де вперше було подано результати контрологрaфічних досліджень, проведених з використанням контрологрaфа конструкції автора. Значущими для галузі стають праці А.А. Тер-Ованесяна, присвячені теоретико-методичним основам фізичної культури і спорту, Г.А. Василькова та А.П. Ліпмана щодо вдосконалення системи фізичного виховання молоді. Наукові розробки з удосконалення технічної майстерності спортсменів авторства І.Н. Сальченка стали досягненням не тільки тренерів-практиків, фахівців фізичної культури, але й учених-фізіологів.

Висновки. Отже, у 40—50-х роках XX століття сформувалася розгалужена система вищої фізкультурної освіти та відповідне інформаційне забезпечення. Видавалися ґрунтовні підручники та навчальні посібники, збільшувалися фонди бібліотек ВНЗ фізкультурного профілю, активно здійснювалися наукові дослідження, які впроваджувалися у практику навчально-тренувального процесу.

Список літератури

1. *Короновский В.Н.* Работа комиссии по пересмотру учебных планов и программ институтов физической культуры // Теория и практика физической культуры. — 1945. — № 4—5. — С. 87—90.
2. *Киевский инфизкульт:* годы и люди / под ред. В.Н.Платонова. — К.: Здоров'я, 1990. — С. 4.
3. *Выше уровень* научной работы по физической культуре // Теория и практика физической культуры. — 1947. — № 2. — Т.10. — С. 50.
4. *О рассмотрении* учебников для институтов и техникумов физической культуры // Теория и практика физической культуры. — 1948. — № 2.— Т. 11. — С. 93.
5. *Свістельник І.* Документальні ресурси спортивної інформації: типолого-тематична характеристика // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. — Х., 2002. — № 25. — С. 7—12.

Надійшла до редакції 18.04.2008

Свистельник И.Р. Развитие высшего физкультурного образования и его информационного обеспечения в 40—50-х годах XX века.

В статье рассматривается развитие высшего физкультурного образования как самостоятельной образовательной отрасли и развитие его информационного обеспечения.

Ключевые слова: высшее физкультурное образование, информационное обеспечение.

Svistelnyk I.R. Development high sport education and its information insurance in 40—50s XX centuries.

This article deal with forming high sport education like independent branch and development its information insurance.

Key words: physical culture high educational establishments, information maintenance.